

ANDRZEJ GŁADYSZ

*KATALOG FABRYKI ORGANÓW ST. KRUKOWSKI I SYN  
W PIOTRKOWIE TRYBUNALSKIM Z ARCHIWUM PARAFII  
PW. WNIĘBOWZIĘCIA NMP W KRYNICY-ZDROJU  
JAKO ŹRÓDŁO INFORMACJI  
O DZIAŁALNOŚCI ZAKŁADU ORGANMISTRZOWSKIEGO*

W badaniach organologicznych, rozwijających się na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II na podstawie wprowadzonego w 1971 r. seminarium z instrumentologii i powołanej w 1984 r. Katedry Instrumentologii (Gładysz 185-87), historycy i organoznawcy, obok analizy instrumentoznawczej i opisu inwentaryzacyjnego przedmiotu badań, czyli organów, opierają się na różnorodnych źródłowych przekazach, wśród których szczególnie istotne są protokoły i formularze wizytacji kanonicznych i dziekańskich, akta finansowe i korespondencja. W tej ostatniej grupie znaleźć można niezwykle ciekawe i wartościowe źródła w postaci profesjonalnie wydawanych, bądź napisanych maszynowo, katalogów oraz druków ulotnych reklamujących działalność zakładów organmistrzowskich. Dla przełomu XIX i XX w. niektóre z tych dokumentów są dobrze znane w obiegu naukowym i były już wielokrotnie wykorzystywane. Za przykład mogą posłużyć materiały reklamowe firm zagranicznych, m.in. Gebrüder Rieger (Wałach) czy Schlag und Söhne (Gembalski 15-43, Prasał 171-217), zaś z polskich choćby zakładów Jana Śliwińskiego (Babnis) czy Adolfa Antoniego Homana (Łepkowski).

---

Dr ANDRZEJ GŁADYSZ – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Nauk o Sztuce; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: [andrzej.gladysz@kul.pl](mailto:andrzej.gladysz@kul.pl); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1625-1926>.

Dr ANDRZEJ GŁADYSZ, John Paul II Catholic University of Lublin, Institute of Art Studies; address for correspondence: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: [andrzej.gladysz@kul.pl](mailto:andrzej.gladysz@kul.pl); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1625-1926>.

Firma Stanisława i Stefana Krukowskich była już przedmiotem obszernego studium naukowego. Podjął je w latach 80. XX wieku ks. Antoni Pietrzyk, wieńcząc pracą doktorską „Działalność organmistrzowska Stanisława i Stefana Krukowskich (1879-1963)” napisaną pod kierunkiem ks. prof. Jana Chwałka i obronioną w 1988 roku, ale opublikowaną wyłącznie w bardzo skróconej wersji na łamach serii „Organy i muzyka organowa” (Pietrzyk, „Działalność organmistrzowska” 81-97).

Informacje na temat działalności firmy można znaleźć również w publikacjach Wiktora Łyjaka (Łyjak 103-16) oraz Beniamina Vogla (Vogel 143-223), a także przy analizie wybranych pozycji monograficznych, np. dotyczących historii instrumentów w poszczególnych ośrodkach, czy też działalności remontowej prowadzonej na instrumentach Krukowskich przez innych organmistrzów (Szymanowicz).

Podczas prac nad monografią poświęconą dziejom instrumentarium organowego parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Krynicy-Zdroju w zbiorach archiwum parafialnego odnaleziono zostały dwie teczki z propozycjami dotyczącymi organów złożonymi przez Stefana Krukowskiego w latach 1935-1936. Jedna z nich, koloru zielonego, zawiera propozycję budowy nowego instrumentu w dwóch wersjach na 25 i 20 głosów z 26 listopada 1935 roku, do których dyspozycję opracował Feliks Nowowiejski (Tatarska 118-22), szambelan papieski współpracujący z firmą. Druga, ceglana z nadrukiem firmowym, to wytworzony ręcznie z materiałów reklamowych katalog firmy, przedstawiający wybrane realizacje powstałe przed 5 grudnia 1935 roku. Taka data widnieje na liście włożonym luźno do *Katalogu*, w którym napisano (*Katalog* 32):

Przewielebny Księżu Prałacie.

Uprzejmie przesyłam nasz katalog niektórych organów wraz z zapewnieniem, że organy wykonamy o pięknych tonach i [sic!] precyzyjną mechaniką pneumatyczną.

Polecając naszą półwiekową pracę i doświadczenie w budowie organów łaskawym względem Przewielebnego Księdza Prałata, pozostaję z poważaniem

Stefan Krukowski

Teczka liczy 31 kart dokumentów o różnorodnym charakterze, wpiętych do wspomnianej ceglanej oprawy, po których dołożony został luzem list od właściciela do krynickiego proboszcza. Składają się nań maszynopiśmienne karty z wklejonymi zdjęciami lub szkicami instrumentów, wydruki lub maszynopisy (kopie) protokołów odbioru organów, podziękowania inwestorów skierowane do firmy, wypisy z prasy lub odpisy dokumentów poświadczających wykonane prace w formie druków ulotnych.

Ogółem w *Katalogu* znalazły się informacje o co najmniej 46 instrumentach, a przypomnieć należy, że w pracy doktorskiej Pietrzyka wyliczono ponad 150 realizacji (Pietrzyk, *Działalność*, 394). Niestety nie jesteśmy w stanie podać liczby precyzyjnej, gdyż wszystkie dokumenty mają uszkodzoną (ściętą) dolną krawędź kart, w wyniku czego odcięte zostały drobne fragmenty tekstu z niektórych druków ulotnych, zawierające m.in. informacje o dyslokacji organów. Tym niemniej należy przyznać, że firmie zależało na zbudowaniu zaufania względem jej oferty i wykazania doświadczenia w podobnych działaniach. Można przypuszczać, że podobnie jak w przypadku budowniczego starych krynickich organów, Jana Śliwińskiego (Babnis, *Kultura organowa* 265-36; Gładysz, „Konkurs” 25-39), Krukowscy kierowali się prestiżem miejsca realizacji. W dwudziestoleciu międzywojennym Krynica była wszak cenionym kurortem, do którego zjeżdżała się elita inteligencka, kościelna, burżuazyjna z całej Polski, ale również goście z zagranicy, co mogło sprawić, że udane organy w tym miejscu przysporzyłyby kolejnych kontraktów, stając się wizytówką firmy i podnosząc jej rozpoznawalność. Warto dodać, że Krukowscy dbali o reklamę, czego świadectwem jest duża ilość i różnorodność produkowanych druków ulotnych na temat działalności firmy (Pietrzyk, *Działalność* 267).

W oparciu o dokumentację zgromadzoną w krynickim katalogu można stwierdzić, że materiały produkowane były regularnie w profesjonalnych drukarniach piotrkowskich. Współpracowano m.in. z Drukarnią Polską Józefa Waleckiego (Drukarnia Polska)<sup>1</sup>, Wydawnictwem Romana Borkenhagena w Łodzi (Dobrzański Mirosław)<sup>2</sup>, Drukarnią T. Dobrzańskiego<sup>3</sup> i Drukarnią Adolfa Pańskiego (Zięba)<sup>4</sup>.

Opierając się na danych zebranych w *Katalogu* o dyslokacji 45 instrumentów, udało się ustalić horyzont geograficzny firmy w okresie 1891-1935, stanowiącym zarazem daty graniczne źródła. Obejmuje on głównie tereny obecnej centralnej i południowej oraz południowo-wschodniej Polski, wyraźnie wpisując się w kształt południowo-zachodniej granicy II Rzeczypospolitej. Największa koncentracja instrumentów jest widoczna w rodzinnych stronach

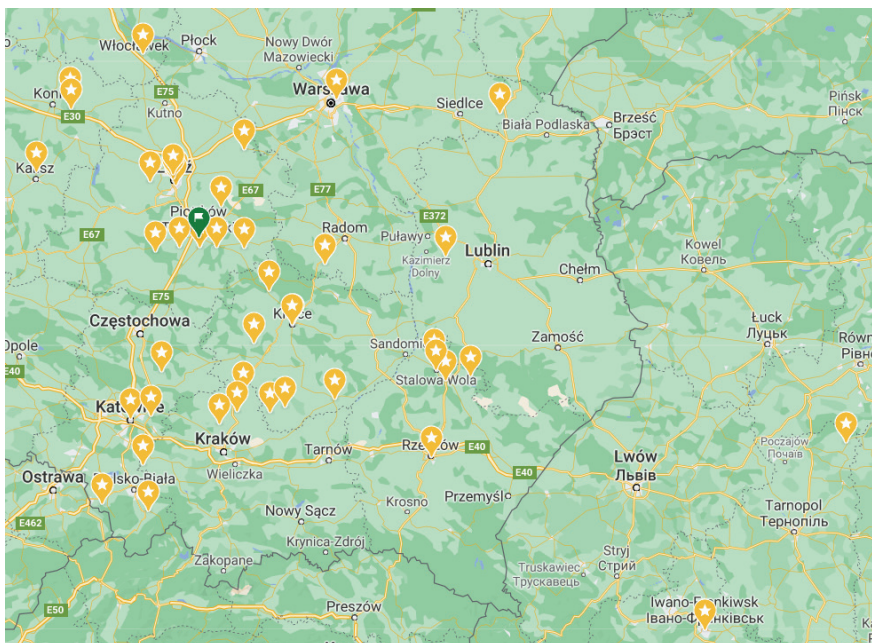
<sup>1</sup> Drukarnia działała w Piotrkowie przy ulicy Kaliskiej (obecnie Słowackiego) 23 w latach 1912-1953, początkowo jako spółka, a od 1915 jako własność Waleckiego. Angażowała się w przygotowywanie materiałów patriotycznych oraz druk prasy.

<sup>2</sup> Zakład chemigraficzny wytwarzający klisze drukarskie działał w Łodzi w latach 1908-1945, początkowo przy ul. Brzezińskiej (obecnie Wojska Polskiego) 24, później przy ul. Piotrkowskiej 100, a następnie Piotrkowskiej 102a.

<sup>3</sup> Drukarnia zlokalizowana w Piotrkowie przy ul. Kaliskiej 9 działająca do 1914 pod kierunkiem literata Mirosława Dobrzańskiego, przejęta następnie przez jego syna.

<sup>4</sup> Tzw. „Zakłady Pańskie” funkcjonowały w oparciu o żydowski zakład introligatorski i litograficzny utworzony w 1878. Siedziba mieściła się przy ul. Bykowskiej (obecnie Wojska Polskiego) 56.

organmistrzów (okolice Piotrkowa Trybunalskiego i Łodzi), na pograniczu Małopolski i Świętokrzyskiego, na Śląsku oraz w okolicach Rozwadowa na Podkarpaciu. Najbardziej odległe realizacje to budowy instrumentów na Kresach (obecnie Ukraina) w Szumsku k. Tarnopola i Stanisławowie (Ivano-Frankivsk), oddalonych od Piotrkowa o ok. 500 km w linii prostej.



Mapa 1. Horyzont geograficzny Fabryki organów St. Krukowski i Syn na podstawie *Katalogu z Krynicy-Zdroju* (na podstawie maps.google.pl)

Dołączone do wybranych kart zostały szkice lub zdjęcia instrumentów, przedstawiające łącznie dwadzieścia trzy prospekty organów postawionych w co najmniej trzydziestu dwóch lokalizacjach (*Katalog* 1, 3, 5, 7, 9-10, 12v, 14, 16-24)<sup>5</sup>. Znakomita większość z nich to szafy jednosekcyjne oraz jednokondygnacyjne. Można wśród nich zidentyfikować (w zbliżonych proporcjach)

<sup>5</sup> Zachowane są następujące rysunki lub zdjęcia prospektów: Stanisławów, Łódź (Salezjańska Szkoła Rzemiosł), Warszawa (Bazylika Serca Pana Jezusa), Goleiszów k. Cieszyna, Rzeszów (kościół garnizonowy), Katowice (kościół garnizonowy), Książ Wielki (organy z Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu), Sławice, Minoga k. Ojcowa, Kielce (Biskupia Szkoła Muzyczna), Jastrząb k. Radomia, Nisko, Skalbmierz, Porąbka k. Będzina, Kramsk k. Konina, Błogie k. Opoczna, Pacanów, Kaszewice-Hadynów-Szumsk Stary, Żywiec-Probołowice, [niezidentyfikowana miejscowość], Krzymów-Wola Rzeczycka, Rozwadów, Miedziera-Kielce (kościół garnizonowy)-Dąbrowa Opoczyńska-[niezidentyfikowana miejscowość (kościół garnizonowy)]-Kluczewiska-Turki, Myszków, Książ Wielki (organy z Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu), Nisko, Skierniewice.

stylistykę neogotycką, neobarokową, jak i nowoczesną. Dominują typy kilkuwieżyczkowe, zwykle uwzględniające właściwości architektoniczne kościoła, jak choćby położone centralnie okno z witrażem (*Katalog* 7, 9-10, 17)<sup>6</sup>.

Zachowana w *Katalogu* dokumentacja pozwoliła na ustalenie liczby klawiatur bezpośrednio w szesnastu instrumentach, z czego aż piętnaście miało dwa manualy z pedałem (*Katalog* 1, 3-5, 7, 9-10, 14-16v, 18, 24-25v, 28v, 30-30v)<sup>7</sup>, a tylko w Starym Żywcu odnotowano instrument jednomanualowy z pedałem (*Katalog* 27v). Z pośrednich wzmianek można przypuszczać, że kolejnych czworo organów również miało jeden manual i pedał (*Katalog* 21v)<sup>8</sup>.

W przypadku dwudziestu jeden organów podana została dokładna liczba głosów.

Liczba głosów	26	25	22	21	20	17	16	15	14	13	12	11	10
Organy	1 <sup>9</sup>	1 <sup>10</sup>	1 <sup>11</sup>	1 <sup>12</sup>	5 <sup>13</sup>	1 <sup>14</sup>	1 <sup>15</sup>	1 <sup>16</sup>	1 <sup>17</sup>	2 <sup>18</sup>	4 <sup>19</sup>	1 <sup>20</sup>	1 <sup>21</sup>
% instrumentów	4,75	4,75	4,75	4,75	24	4,75	4,75	4,75	4,75	9,5	19	4,75	4,75

Wśród instrumentów wymienionych w *Katalogu* najliczniej reprezentowane są instrumenty 20-głosowe (czwarta część ogółu rozpoznanych), zbliżone do drugiej wersji dyspozycji przedstawionej do realizacji w Krynicy oraz typowo liturgiczne organy 12- i 13-głosowe.

<sup>6</sup> Golezów k. Cieszyna, Rzeszów (kościół garnizonowy), Katowice (kościół garnizonowy), Jastrząg k. Radomia.

<sup>7</sup> Stanisławów, Łódź (Salesjańska Szkoła Rzemiosł), Warszawa (Bazylika Serca Pana Jezusa), Golezów k. Cieszyna, Rzeszów (kościół garnizonowy), Katowice (kościół garnizonowy), Sławice, Minoga k. Ojcowa, Kielce (Biskupia Szkoła Muzyczna), Skalbierz, Myszków, Wąwolnica, Złotniki, Sulejów Podklasztorze.

<sup>8</sup> Kaszewice, Hadynów, Probołowice, Szumsk.

<sup>9</sup> Golezów k. Cieszyna.

<sup>10</sup> Książ Wielki (organy z Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu).

<sup>11</sup> Sulejów Podklasztorze.

<sup>12</sup> Katowice (kościół garnizonowy).

<sup>13</sup> Warszawa (Bazylika Serca Pana Jezusa), Rzeszów (kościół garnizonowy), Myszków, Milejów, Wąwolnica.

<sup>14</sup> Stanisławów.

<sup>15</sup> Kramsk.

<sup>16</sup> Miedzierz.

<sup>17</sup> Minoga k. Ojcowa.

<sup>18</sup> Błogie, Bogdanów.

<sup>19</sup> Nisko, Brzeszcze, Kowal, Złotniki.

<sup>20</sup> Łódź (Salesjańska Szkoła Rzemiosł).

<sup>21</sup> Skierniewice.

Dla osiemnastu instrumentów podana została wprost informacja o trakturze pneumatycznej (*Katalog* 1, 3, 5, 7, 9-10, 15, 16v, 24, 27-29, 30)<sup>22</sup>, przy czym w siedmiu realizacjach po roku 1927 dodano „z elektrowentylatorem” (*Katalog* 1, 3, 5, 7, 9-10, 16v)<sup>23</sup>, podkreślając po raz kolejny nowoczesność zakładu i nadążanie za nowinkami technicznymi. Warto również zwrócić uwagę na wymiary klawiszy – w dwóch przypadkach odnotowano, że klawisze są wykonane wg standardu przyjętego w Holandii na kongresie w Mechelen: „normalnej miary mechlińskiej” (*Katalog* 7, 12)<sup>24</sup>, z kolei w Starym Żywcu pojawia się określenie „klawiatura francuska” (*Katalog* 27v).

Udało się również ustalić liczbę klawiszy w manualach oraz pedale. W instrumentach z Golezowa k. Cieszyna z 1933 r. i kościoła garnizonowego w Katowicach z 1932 r. było to odpowiednio 58 i 30 klawiszy (*Katalog* 8, 12). Organy z Minoga k. Ojcowa z 1931 r. miały 56 klawiszy w manualach i 30 klawiszy w pedale (*Katalog* 15v), zaś instrument w Myszkowie z 1926 r. odpowiednio 54 i 27 (*Katalog* 25v). Wyraźnie widać zatem zwiększenie ambitusu klawiatur na przełomie lat 20. i 30. w budownictwie Krukowskich, które odzwierciedla ogólnokrajowe trendy w tym zakresie.

Odnosząc się do kwestii struktury brzmieniowej precyzyjna informacja o dyspozycji została podana tylko dla czterech instrumentów:

– 11-głosowe organy dla Salezjańskiej Szkoły Rzemiosł w Łodzi z 1935 r. (*Katalog* 3-4)

<i>Manual I</i>	<i>Manual II</i>	<i>Pedał</i>
Pryncypał 8'	Gamba 8'	Subbas 16'
Flet kryty 8'	Eolina 8'	Wiolonczela 8'
Salicet 8'	Vox coelestis 8'	
Mixtura 2 <sup>2</sup> / <sub>3</sub> '	Obój języczk[owy] 8'	
	Traversflet 4'	

<sup>22</sup> Stanisławów, Łódź (Salezjańska Szkoła Rzemiosł), Warszawa (Bazylika Serca Pana Jezusa), Golezów k. Cieszyna, Rzeszów (kościół garnizonowy), Katowice (kościół garnizonowy), Minoga k. Ojcowa, Kielce (Biskupia Szkoła Muzyczna), Myszków, Nisko, Skierniewice, Stary Żywiec, Brzeszcze, Kramsk, Milejów, Wąwolnica, Miedziera, Złotniki.

<sup>23</sup> Stanisławów, Łódź (Salezjańska Szkoła Rzemiosł), Warszawa (Bazylika Serca Pana Jezusa), Golezów k. Cieszyna, Rzeszów (kościół garnizonowy), Katowice (kościół garnizonowy), Kielce (Biskupia Szkoła Muzyczna).

<sup>24</sup> Golezów k. Cieszyna i Katowice (kościół garnizonowy).

– 14-głosowe organy z Minogi k. Ojcowa oddane do użytku w 1931 r. (Katalog 17v)

<i>Manual I</i>	<i>Manual II</i>	<i>Pedał</i>
Pryncypał 8'	Gamba 8'	Wiolonbas 16'
Bourdon 16'	Flet kryty 8'	Subbas 16'
Salicet 8'	Vox coelostis 8' [2x]	Wiolonczela 8'
Koncertflet 8'	Rożek otwarty 8'	
Oktawa 4'	Traversflet 4'	
Mixtura $2^{2/3}$ ' [5x]		

– 25-głosowe organy z Książa Wielkiego prezentowane na krajowej wystawie w Poznaniu w 1929 r. (Katalog 34v)

<i>Manual I</i>	<i>Manual II</i>	<i>Pedał</i>
Pryncypał 8'	Pryncypał łagodny 8'	Wiolonbas 16'
Bourdon 16'	Gemshorn 8'	Subbas 16'
Gamba 8'	Koncertflet 8'	Bombard 16'
Flet kryty 8'	Kwintaton 8'	Oktawbas 8'
Klarnet 8'	Eolina 8'	Wiolonczela 8'
Amabilis 8'	Vox coelestis 8'	
Salicet 8'	Vox humana 8'	
Rurflet 4'	Traversflet 4'	
Oktawa 4'	Waldflet 2'	
Mixtura $2^{2/3}$ ' [4x]	Progresja 2' [3x]	

– 20-głosowe organy z Myszkowa zbudowane w 1926 r. (Katalog 33v)

<i>Manual I</i>	<i>Manual II</i>	<i>Pedał</i>
Pryncypał 8'	Pryncypał łagodny 8'	Wiolonbass 16'
Bourdon 16'	Flet kryty 8'	Subbass 16'
Gamba 8'	Dulcja 8'	Oktawbass 8'
Flet otwarty 8'	Eolina 8'	Wiolonczela 8'
Sonor-Klarnet 8'	Vox coelestis 8'	
Fugara 4'	Holflet 4'	
Rurflet 4'	Progresja 2' [3x]	
Oktawa 4'		
Mixtura $2^{2/3}$ ' [4x]		

W prezentowanych dyspozycjach zwraca uwagę duży odsetek zastosowanych rejestrów z rodzin głosów smyczkowych oraz fletowych, odzwierciedlających brzmienie orkiestry, a także zupełne porzucenie głosów pobocznych – rzędy alikwotowe występują tylko w głosach mieszanych, przy zdecydowanej dominacji głosów zasadniczych (Chwałek 64-92).

Warto również zaznaczyć bogactwo oferowanych we wszystkich instrumentach rozwiązań dotyczących rejestrów zbiorowych, połączeń, kasowników, rodzin głosowych oraz tremola wybranych głosów czy wprowadzenia szafy ekspresyjnej, które odzwierciedlają znajomość najnowszych trendów krajowych, a niejednokrotnie wdrażanie w Polsce zachodnioeuropejskich nowości w zakresie rozwiązań konstrukcyjnych oraz stylistyki brzmienia. Były one niewątpliwie ważnym argumentem przemawiającym za wyborem usług firmy Krukowskich, o czym wzmiankował m.in. wybitny polski kompozytor i organista Mieczysław Surzyński (Chmara-Żaczekiewicz 200) jeszcze przed I wojną światową, przy okazji odbioru organów w Miedzierzy w roku 1913:

Szczególnie bardzo podobał mi się Jego system pneumatyczno-automatyczny, ze względu na znacznie ułatwioną korektę w wypadkach niezależnych od mniej lub więcej poprawnej konstrukcji. W pięknej, obszernej i nowej świątyni organy te o 15-stu głosach brzmią w pełnym, dobranym zespole tak jędrnie, że sądzić by można, że działa w tych organach znacznie większy zastęp głosów organowych. (*Katalog* 29)

W złożonym rękodzielniczo *Katalogu* znalazły się również informacje na temat osób dokonujących odbioru instrumentów. Można wśród nich dostrzec prawdziwe sławy ówczesnej muzyki kościelnej i sztuki gry na organach oraz znawców budownictwa. Feliks Nowowiejski oceniając organy zamontowane w Stanisławowie w 1935 r. zauważał, że „Kościół św. Józefa posiada obecnie organy, które wzbogaciły ten Dom Boży o jedną ozdobę więcej” (*Katalog* 2). Prof. Nowowiejski szeroko charakteryzował organy prezentowane na Wystawie Powszechnej Krajowej w Poznaniu w 1929 r. (zamontowane później w Księżu Wielkim):

Otóż stwierdzam, że zarówno pod względem technicznym jak i artystycznym organy są wyborne i odpowiadają w zupełności wymogom nowoczesnym.

Budowę cechuje wzorowe wykonanie nawet najdrobniejszych szczegółów [...].

Instrument wyróżnia się czystą intonacją i szlachetnymi barwami dźwiękowymi. Tutti wywołuje imponujące wrażenie [...].

Zalety powyższe dotyczą nie tylko organów wystawowych, ale są wspólne wszystkim instrumentom firmy St. Krukowski i Syn. Z tej przyczyny gorąco polecam firmę tę Wielebnemu Duchowieństwu oraz Zarządom Kościelnym, jako solidne polskie przedsiębiorstwo artystyczne. (*Katalog* 13)



W tym samym czasie oceniono instrument wybudowany do kaplicy zakładowej Salezjańskiej Szkoły Rzemiosł w Łodzi. Komisja w skład której wchodził Feliks Rączkowski (w źródle Rączkiewicz) (Zathey 326) odnotowała:

Organy swą strukturą bardzo sympatycznie się przedstawiają i są miłą ozdobą kościoła, a jeśli weźmiemy trudności techniczne miejsca, to przyznać trzeba, że Firma bardzo szczęśliwie je pokonała. [...] Dodać musimy z uznaniem, że organy Firma ustawiła za przystępną cenę. Czujemy się przeto w miłym obowiązku serdecznie pogratulować udatnego dzieła i życzyć jak najpomyślniejszego rozwoju starej, polskiej i katolickiej Wytwórni organów. (*Katalog 4*)

Trio wybitnych znawców organów i sztuki gry na tym instrumencie, Józef Furmanik („Józef Furmanik”; Misiura), Bronisław Rutkowski (Woźniakowska 528) i Wojciech Ratuszyński (Misiura), dokonało 3 października 1935 r. odbioru organów w Bazylice Serca Pana Jezusa w Warszawie. W protokole stwierdzono:

- 1/ Organy o 20 głosach (dwumanuałowe z pedałem, z napędem elektrycznym umieszczonym w dolnym kościele) funkcjonują sprawnie i dokładnie.
- 2/ Rozmieszczenie poszczególnych głosów na kościół i kaplicę jest ciekawe i udane.
- 3/ Intonacja poszczególnych głosów jest bardzo dobra.
- 4/ Materiału przy budowie organów użyto dobrego.
- 5/ Organy przez firmę St. Krukowski i Syn zostały wykonane sumiennie i solidnie. (*Katalog 6*)

Dwa lata wcześniej, ks. Robert Gajda (Reginek 53-61), jako przewodniczący powołanych komisji, dokonywał odbioru instrumentów w Goleszowie k. Cieszyna i Katowicach. W pierwszym przypadku oświadczał m.in.:

- 5/ Mechanika organowa działa lekko i czule i we wszystkich połączeniach oktawłącznikowych bardzo sprawnie.
- 6/ Intonacja głosów jest równa, staranna i czysta – odpowiadająca barwie głosów [...].
- 7/ Organy posiadają dużą ilość super i suboktawłączników i pomocniczych przyrządów do wywoływania efektów artystycznych, co tworzy razem bogactwo tonów.
- 8/ Firmie St. Krukowski i Syn należy się pełne uznanie za tak dokładne wykonanie organów i polecenie Przewielebnemu Duchowieństwu tej firmy, jako bardzo sumiennej. (*Katalog 8*)

Dla organów w kościele garnizonowym w Katowicach przedstawiciel Diecezjalnej Komisji Muzyki Kościelnej dodawał:

Firma St. Krukowski i Syn spełniła dokładnie wszystkie warunki uprzednio postawione i co do wykonania poszczególnych części, jak i co do całkowitego wykonania budowy. Dzieło to można naprawdę i słusznie nazwać „królową” instrumentów. (*Katalog* 12)

Niezwykle pochlebnie o organach w Minodze wypowiadał się w 1931 r. Tomasz Flaszka. Na podstawie oceny rzeczzonego instrumentu podjął nawet próbę walki z firmami zagranicznymi realizującymi inwestycję w Polsce, kosztem rodzimego kapitału:

Wobec tak pięknych rezultatów naszego polskiego organmistrzostwa, grzechem przeciwko własnej ojczyźnie byłoby zamawianie organów za granicą i wywożenie ofiarnego grosza naszym wrogom, gdzie za drogie pieniądze dają nam lichą tandetę, która po kilku zaledwie latach jest nie do użytku [...] podczas kiedy tu w Polsce mamy tak zdolnych organmistrzów, jak firma St. Krukowski i Syn w Piotrkowie Trybunalskim, która to firma tak doborowym materiałem, sumiennem wykonaniem, jak i przystępnymi warunkami, sprzysięgła się, że musi wyrugować z Polski obcych przybłędów. (*Katalog* 15-15v)

W argumentacji za rodzimą firmą, w oparciu o instrument prezentowany w 1929 r. Poznaniu, wtórował Flaszce prof. Kazimierz Zieliński (Zieliński, „O organach” 101-102; Zieliński, *Instrumenty muzyczne* 137-39), wskazując na wysoki stopień profesjonalizacji polskich organmistrzów:

Reasumując wrażenia otrzymane z wystawy, zaznaczyć należy raz jeszcze z całym naciskiem wysoki stan tej gałęzi naszego przemysłu muzycznego, który i to jeszcze ma do siebie, że tak w pracy jak w materiale w najwyższym może procencie jest czysto polski.

Zwracanie się do zagranicy na tem polu jest najzupełniej zbyteczne, gdyż nasze firmy polskie co do jakości swoich wyrobów śmiało mogą konkurować z zagranicznymi.

To też, polecić można każdemu zainteresowanemu, żeby się trzymał naszych polskich mistrzów, których instrumenty mają jeszcze i tę bardzo cenną zaletę, że są tańsze od zagranicznych. (*Katalog* 26-26v)

pozytywne opinie wyrażali również inni eksperci z zakresu muzyki kościelnej, m.in. ks. Wojciech Lewkowicz (Borcz 623) dla organów w Nisku w 1930 r. (*Katalog* 35), Mieczysław Surzyński w przypadku instrumentu z Miedzierzycy w 1913 r. (*Katalog* 29), a także osoby, których obecność może być nieco bardziej zaskakująca, jak choćby kapelmistrz orkiestry 18. pułku piechoty Wojska Polskiego, por. Kazimierz Wójcik, podczas odbioru organów w Skierniewicach (*Katalog* 35).

Niewątpliwie pochlebne opinie o firmie wyrażane przez uznane autorytety w zakresie muzyki organowej, mogły i realnie przyczyniały się do budowania pozytywnego i profesjonalnego wizerunku budowniczych i zachęcały do skorzystania z ich usług organmistrzowskich.

\*\*\*

Przedstawiony w artykule katalog sam w sobie jest niewystarczający do ukazania pełnej charakterystyki aktywności fabryki i jako taki mógłby stać się co najwyżej zaczątkiem ciekawych i wartościowych badań historii działalności określonej firmy organmistrzowskiej lub konkretnego ośrodka kultury muzycznej, czy wręcz pojedynczego instrumentu. Jednak w przypadku już dokonanych pogłębionych i szerokich studiów nad podjętym zagadnieniem, rola ta jest niejako nieaktualna, a samo źródło sprowadzone do roli „uzupełniacza wiedzy” i rozszerzenia stanu badań.

Można wobec tego poddawać w wątpliwość sens szczegółowego opracowywania tego typu źródeł oraz ich wprowadzania do obiegu naukowego i popularyzatorskiego. Niniejszy przykład katalogu firmy Stefana Krukowskiego wydaje się zaprzeczać takim stwierdzeniom. Po ponad trzydziestu latach od obszernej monografii działalności zakładu, nowoodkryte źródło sprawia, że można doprecyzować szereg informacji, ustalić nowe fakty, sprostować nieścisłości, a nade wszystko spotkać z historią w wymiarze lokalnym, ale jakże międzynarodowym i transgranicznym.

## ANEKS

### Struktura Katalogu Fabryki Organów St. Krukowski i Syn w Piotrkowie Trybunalskim z Krynicy-Zdroju

[Oprawa w formie ceglanej teczki z nadrukiem firmowym]

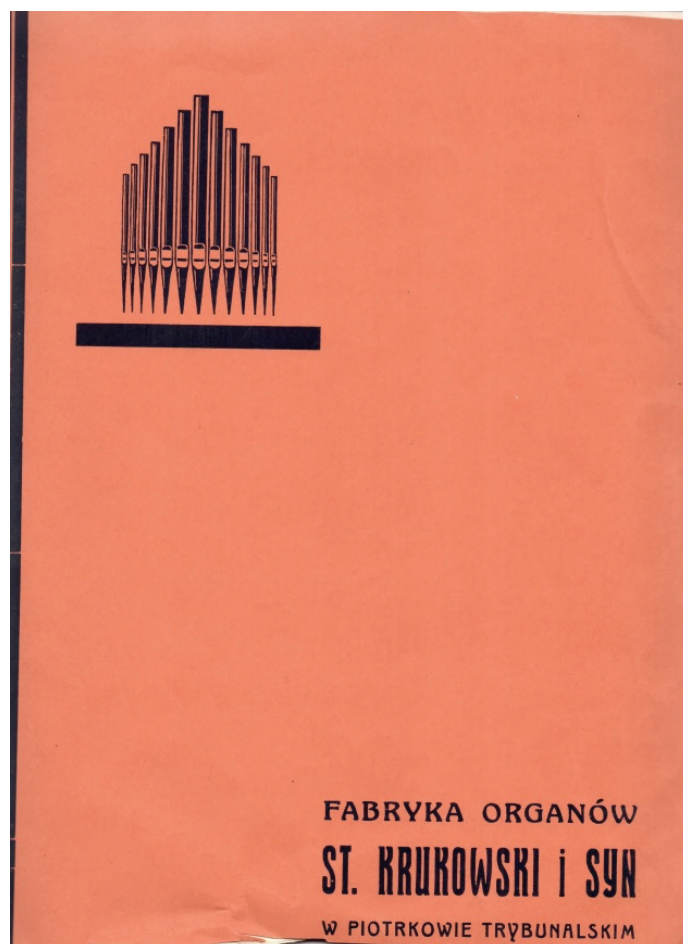
- [k. 1<sup>25</sup>] Stanisławów, św. Józefa (zdjęcie i krótki opis instrumentu z 1935)
- [k. 2] Sprawozdanie z odbioru organów w kościele w Stanisławowie (mps)
- [k. 3] Łódź, Salezjańska Szkoła Rzemiosł (zdjęcie i krótki opis instrumentu z 1934)
- [k. 4] Protokół odbioru organów u Salezjanów w Łodzi (mps)
- [k. 5] Warszawa, bazylika NSPJ (szkic prospektu i krótki opis instrumentu z 1934)
- [k. 6] Odbiór organów w Bazylice NSPJ (mps)
- [k. 7] Golezów k. Cieszyna (szkic prospektu i krótki opis instrumentu z 1933)
- [k. 8] Sprawozdanie z odbioru organów w Golezowie (mps)
- [k. 9] Rzeszów (szkic prospektu i krótki opis instrumentu z 1934)

---

<sup>25</sup> Oryginalnie karty katalogu nie są numerowane. Część z nich zapisana jest jednostronnie, inne, zwłaszcza druki ulotne są dwustronne, stąd przyjęto posługiwanie się numeracją kart, a nie stron. Oznaczenie „v” odnosi się do strony odwrotnej (*verso*).

- 
- [k. 10] Katowice, kościół garnizonowy (szkic prospektu i krótki opis instrumentu z 1932)
- [k. 11] List ks. Stanisława Sinkowskiego, proboszcza z Katowic (mps)
- [k. 12] Sprawozdanie z odbioru organów w Katowicach (mps)
- [k. 12v] Książ Wielki, organy z Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu (szkic prospektu i podpis instrumentu z 1929)
- [k. 13] Opinia Feliksa Nowowiejskiego na temat organów z PWK w Poznaniu (mps)
- [k. 14] Sławice (szkic prospektu i podpis instrumentu z 1929)
- [k. 15-15v] Opinia Tomasza Flaszcy o organach w Minodze
- [k. 15v] Poświadczenie ks. Tadeusza Kozłowskiego, proboszcza Minogi oraz dyspozycja organów (druk ulotny)
- [k. 16] Minoga k. Ojcowa (szkic prospektu i podpis instrumentu z 1931)
- [k. 16v] Kielce, Biskupia Szkoła Muzyczna (szkic prospektu i podpis instrumentu z 1927)
- [k. 17] Jastrząb k. Radomia (szkic prospektu i podpis instrumentu z 1932)
- [k. 17v] Nisko w Małopolsce (szkic prospektu i podpis instrumentu z 1930)
- [k. 18] Skalbmierz (szkic prospektu i podpis instrumentu, karta uszkodzona)
- [k. 18v] Porąbka pow. Będzin (szkic prospektu i podpis instrumentu, karta uszkodzona)
- [k. 19] Kramsk pow. Konin (zdjęcie prospektu i podpis instrumentu z 1926)
- [k. 20] Błogie pow. Opoczno (zdjęcie prospektu i opis instrumentu z 1926, karta uszkodzona)
- [k. 21] Pacanów (zdjęcie prospektu)
- [k. 21v] Kaszewice, Hadynów, Szumsk, Stary-Żywiec, Probołowice (szkic wzornika prospektu)
- [k. 22] niezidentyfikowany instrument (szkic prospektu, karta uszkodzona)
- [k. 22v] Krzymów, Wola-Rzeczycka (szkic wzornika prospektu)
- [k. 23] Rozwadów (szkic prospektu)
- [k. 23v] Miedziera, Kielce kościół wojskowy, Dąbrowa Opoczyńska, ? kościół wojskowy, Kluczewiska, Turki (szkic wzornika prospektu, karta uszkodzona)
- [k. 24] Myszków diec. częstochowska (szkic prospektu i podpis instrumentu z 1926)
- [k. 25] Akt odbioru organów w Myszkowie (druk ulotny)
- [k. 25v] Dyspozycja organów w Myszkowie (druk ulotny)
- [k. 26-26v] Opinia Kazimierza Zielińskiego o organach z PWK w Poznaniu (druk ulotny)
- [k. 27] Protokół odbioru z Niska (1930) i akt odbioru ze Skierniewic (druk ulotny)
- [k. 27v] Protokół odbioru ze Starego Żywca (1929) oraz Polecenie z Brzeszcz (1929) (druk ulotny)
- [k. 28] Akt odbioru z Kramska (1926) i akt odbioru z Szumska (1924) (druk ulotny)
- [k. 28v] Akt odbioru w Milejowie (1924 r.) i akt odbioru w Wąwolnicy (1924 r.) (druk ulotny)

- [k. 29] Nowe organy w Miedzierzy (1913 r.) (druk ulotny)  
[k. 29v] Akt odbioru organów w Lutomiernsku (1923) i notki na temat organów w Ujeździe (1912), Kowalu (1896), Kokaninie (1892), Bogdanowie (1891) i trzech instrumentach w Łodzi (1912, druk ulotny)  
[k. 30] Podziękowanie ze Złotnik (1931, druk ulotny)  
[k. 30v] Podziękowanie z Sulejowa (1931, druk ulotny)  
[k. 31] Reklama Fabryki Organów (po 1930, druk ulotny)  
[k. 32, luzem] List Stefana Krukowskiego do ks. Romana Duchiewicza, proboszcza w Krynicy-Zdroju (1935 r.) (mps)  
[Oprawa w formie ceglanej teczki]



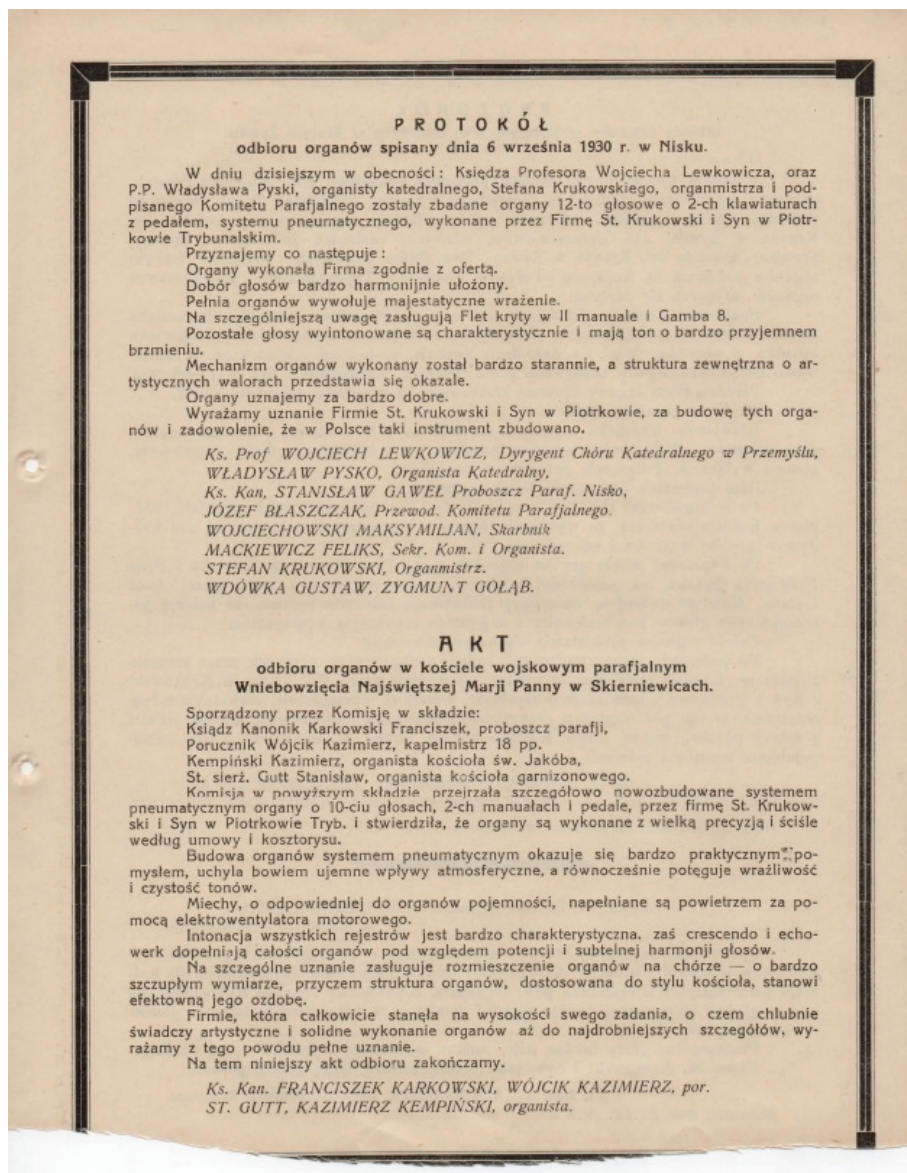
Fotografia 1. Oprawa Katalogu z Krynicy-Zdroju



Fotografia 2. List do krynickiej parafii na druku firmowym



Fotografia 3. Przykładowa karta z wizualizacją prospektu



Fotografia 4. Przykłady odpisów odbiorów organów



## BIBLIOGRAFIA

## ŹRÓDŁA

Archiwum Parafii p.w. Wniebowzięcia NMP w Krynicy-Zdroju, *Katalog Fabryki Organów St. Krukowski i Syn w Piotrkowie Trybunalskim* (5.12.1935).

## LITERATURA

- Babnis, Maciej. *Kultura organowa Galicji ze szczególnym uwzględnieniem działalności organmistrza lwowskiego Jana Śliwińskiego*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, 2012.
- Babnis, Maciej. *Założenia brzmieniowe organów Jana Śliwińskiego organmistrza lwowskiego na podstawie Katalogu Firmy z roku 1892*. Archiwum Uniwersyteckie KUL, 1986. Niepublikowana praca magisterska.
- Borczyński, Henryk. „Lewkowicz Wojciech Ignacy”. *Encyklopedia 100-lecia KUL*, red. Edward Gigilewicz i in., t. 1, Wydawnictwo KUL, 2018, ss. 623-624.
- Chmara-Żaczek, Barbara. „Surzyński Mieczysław”. *Dziębowska*, t. 10, s. 200.
- Chwałek, Jan. *Budowa organów. Wprowadzenie do inwentaryzacji i dokumentacji zabytkowych organów w Polsce*, t. 1: *Tekst*. Wydawnictwo KUL, 1973.
- „Dobrzański Mirosław”. *Encyklopedia Piotrkowa*, [www.epiotrkow.pl/encyklopedia/D/Dobrzański-Mirosław,114](http://www.epiotrkow.pl/encyklopedia/D/Dobrzański-Mirosław,114). Dostęp 14.03.2021.
- „Drukarnia Polska”. *Encyklopedia Piotrkowa*, [www.epiotrkow.pl/encyklopedia/D/Drukarnia-Polska,129](http://www.epiotrkow.pl/encyklopedia/D/Drukarnia-Polska,129). Dostęp 18.03.2021.
- Dziębowska, Elżbieta, redaktor. *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*. Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1979-2012. 12 tomów.
- Gembalski, Julian. „Firma «Schlag und Söhne» w świetle własnych materiałów reklamowych”. *Organy na Śląsku VI*, red. Julian Gembalski, Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Karola Szymanowskiego w Katowicach, 2019, ss. 15-43.
- Gładysz, Andrzej. „Konkurs na budowę organów w Krynicy-Zdroju w latach 1892-1894”. *Organy i ludzie II. Katalogi, opracowania, refleksje*, red. Małgorzata Trzaskalik-Wyrwa, Chopin University Press, 2020, ss. 25-39.
- Gładysz, Andrzej. „The Institute of Musicology”. *One Hundred Years of Theology at the John Paul II Catholic University of Lublin*, red. Sławomir Nowosad, Jacenty Mastej, Wydawnictwo KUL, 2019, ss. 183-196.
- „Józef Furmanik”. Noty biograficzne o kompozytorach opracowane przez Towarzystwo Muzyczne im. Edwina Kowalika, [idn.org.pl/towmuz/muzycy/zespol\\_signum/jozef\\_furmanik.html](http://idn.org.pl/towmuz/muzycy/zespol_signum/jozef_furmanik.html). Dostęp 5.03.2021.
- Łepkowski, Jarosław. *Działalność organmistrzowska Antoniego Adolfa Homana w latach 1878-1941*. Archiwum Uniwersyteckie KUL, 2000. Niepublikowana praca magisterska.
- Łyjak, Wiktor. „Organmistrzowie piotrkowscy w II połowie XIX wieku – szkice biograficzne”. *Organy i muzyka organowa*, t. 10, 1997, ss. 103-116.
- Misiura, Grzegorz. *Środowisko organistów diecezji lubelskiej w latach 1918-1992*. Towarzystwo Naukowe KUL, 2019.

- Pietrzyk, Antoni. „Działalność organmistrzowska rodziny Krukowskich”. *Organy i muzyka organowa*, t. 7, 1988, ss. 81-97.
- Pietrzyk, Antoni. *Działalność organmistrzowska Stanisława i Stefana Krukowskich (1879-1963)*. Archiwum Uniwersyteckie KUL, 1988. Niepublikowana praca doktorska.
- Prasał, Andrzej. „Fabryka organów «Schlag und Söhne» ze Świdnicy w świetle korespondencji z parafią katolicką w Kłodzku, prowadzonej w latach 1890-1922”. *Organy na Śląsku VII*, red. Julian Gembalski, Michał Duźniak, Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Karola Szymanowskiego w Katowicach, 2020, ss. 171-217.
- Reginek, Antoni. „Ks. Robert Gajda, kapłan i kompozytor z Lipin”. *Rocznik Świętochłowski*, t. 6, 2004, ss. 53-61.
- Szymanowicz, Maria. *Polska bibliografia organów*, t. 1-4, Wydawnictwo Muzyczne Polihymnia, 2011-2020.
- Tatarska, Janina. „Nowowiejski Feliks”. *Dziębowska*, t. 7, ss. 118-122.
- Wałach, Barbara. *Struktura brzmieniowa organów firmy Gebrüder Rieger wybudowanych na terenie Polski, odnotowanych w Katalogu „K.u.K. Hof-Organ-Fabrik Gebrüder Rieger”*. Archiwum Uniwersyteckie KUL, 1993. Niepublikowana praca magisterska.
- Woźniakowska, Anna. „Rutkowski Bronisław”. *Dziębowska*, t. 8, s. 528.
- Vogel, Beniamin. „Rejestr budowniczych i wytwórni instrumentów”. Beniamin Vogel, *Instrumenty muzyczne w kulturze Królestwa Polskiego. Przemysł muzyczny w latach 1815-1994*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1980, ss. 143-223.
- Zathey, Janusz. „Rączkowski Feliks”. *Dziębowska*, t. 8, s. 326.
- Zieliński, Kazimierz. „Instrumenty muzyczne na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu”. *Muzyka Kościelna*, nr 9, 1929, ss. 134-141.
- Zieliński, Kazimierz. „O organach niemieckich i francuskich”. *Muzyka Kościelna*, nr 5, 1927, ss. 101-103.
- Zięba, Paweł. „Znaczkę doręczenia poczty w Przedborzu cz. 2”. *Historia Przedborza. Przedbórz w historii*, 18.12.2017, [historiapredborza.blogspot.com/2017/12/znaczkę-doreczeniowe-poczty-w\\_18.html](http://historiapredborza.blogspot.com/2017/12/znaczkę-doreczeniowe-poczty-w_18.html). Dostęp 15.03.2021.

*KATALOG FABRYKI ORGANÓW ST. KRUKOWSKI I SYN  
W PIOTRKOWIE TRYBUNALSKIM Z ARCHIWUM PARAFII  
PW. WNEBOWZIĘCIA NMP W KRYNICY-ZDROJU  
JAKO ŹRÓDŁO INFORMACJI O DZIAŁALNOŚCI ZAKŁADU ORGANMISTRZOWSKIEGO*

Streszczenie

Datowany na 5 grudnia 1935 r. *Katalog Fabryki Organów St. Krukowski i Syn w Piotrkowie Trybunalskim* to nieznanе dotychczas źródło, ukazujące szeroko, jakkolwiek niekompletnie, działalność firmy organmistrzowskiej Stanisława i Stefana Krukowskich. Odnaleziony w Archiwum Parafii pw. Wniebowstąpienia NMP w Krynicy-Zdroju dokument to wykonana metodą chałupniczą składka różnego typu źródeł, tj. protokoły odbioru organów, listy polecające, dyspozycje i szkice oraz zdjęcia prospektów, zestawione w sposób nieuporządkowany chronologicznie ani rzeczowo. Wybrane przez budowniczych do katalogu druki ulotne i odpisy maszynowe oryginalnych dokumentów zostały podane analizie porównawczej z wykorzystaniem metody historycznej. Uzyskane informacje pozwalają na uzupełnienie dotychczasowego stanu wiedzy na temat działalności zakładu Krukowskich oraz

wskazują na potrzebę szczegółowej kwerendy źródłowej w archiwach parafialnych pod kątem badań nad budownictwem organowym i działalnością organmistrzów prowadzonych na ziemiach Polski w jej historycznych granicach.

**Słowa kluczowe:** katalog; Fabryka Organów St. Krukowski i Syn w Piotrkowie Trybunalskim; organy; reklamowe druki ulotne; prospekt organowy.

*THE CATALOGUE OF S. KRUKOWSKI AND SON'S ORGAN FACTORY  
IN PIOTRKÓW TRYBUNALSKI FROM THE ARCHIVE OF THE ASSUMPTION  
OF THE BVM PARISH IN KRYNICA-ZDRÓJ AS A SOURCE OF INFORMATION  
ON THE ACTIVITY OF AN ORGAN-BUILDING COMPANY*

S u m m a r y

Dated December 5, 1935, *The Catalogue of S. Krukowski and Son's Organ Factory in Piotrków Trybunalski* is a hitherto unknown source revealing extensively (albeit incompletely) the activities of the organ-building company of Stanisław and Stefan Krukowski. The document, found in the archive of the parish of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Krynica-Zdrój, is a home-made compilation of various sources, such as organ acceptance protocols, letters of recommendation, instructions, sketches and organ case photos, which are arranged in neither chronological nor factual order. The leaflets and machine copies of the original documents selected by the builders were subjected to a comparative analysis via the historical method. The information thus obtained allowed me to add to our current state of knowledge; also, it indicates the need for detailed source research to be done in the parish archive, concerning both organ building and the activity of the organ builders themselves, as carried out in the territory of Poland within its historical borders.

**Keywords:** catalogue; S. Krukowski and Son's Organ Factory in Piotrków Trybunalski; advertising leaflets; organ; organ case.